

محركه‌ها و پیامدهای تعاملات امنیتی تركمنستان و آمريكا

خلاصه اجرایی

بی‌طرفی دائمی بخشی جدایی‌ناپذیر از سیاست خارجی تركمنستان پس از استقلال بوده است. با این حال تفسیر این بی‌طرفی و بروندهای رفتاری ناشی از آن در بازه‌های حساس در قبال خواسته‌های قدرت‌های بزرگ منعطف بوده است. پس از حمله آمريكا و ائتلاف بین‌المللی به افغانستان و میزبانی تركمنستان از محموله‌های نظامی آمريكا و ایفای نقش پشتیبانی لجستیک در این فرایند شاهد انعطاف مضاعفی در این مفهوم‌سازی بی‌طرفی دائمی بودیم. اکنون كه افغانستان در وضعیت خاصی قرار گرفته و جنگ اوكراین نیز باعث افزایش تنش‌ها در ساختار نظام بین‌الملل شده حفظ وضعیت ایدئال این بی‌طرفی دائمی مجدداً برای تركمنستان دشوار شده است. در این چارچوب از سال ۲۰۱۹ به بعد شاهد افزایش روند تعاملات امنیتی-دفاعی بین تركمنستان و آمريكا بوده‌ایم. مهم‌ترین تحرکات دو کشور در این زمینه سفر مایك كوریلای فرمانده سنتكام به تركمنستان و دیدار وی با مقامات دفاعی و دیپلماتیک این کشور بود. در عین حال اخبار غیررسمی از سفر برخی مقامات نیروی دریایی آمريكا نیز به تركمنستان در رسانه‌ها منتشر شده كه گفته می‌شود بخشی از اهداف آن به رهگیری محموله‌های ارسالی ایران برای روسیه از طریق دریای خزر معطوف شده است. این رویکردها از سوی آمريكا در پاسخ به سه‌گانه افغانستان- ایران- روسیه صورت گرفته است. بدین ترتیب افغانستان به‌عنوان محور کلیدی و در شرایطی خاص بستری برای تقویت همکاری‌های دفاعی- نظامی تركمنستان و آمريكا در قابل مأموریت «نظارت و مراقبت» است و اهداف ثانویه آمريكا متمرکز بر ایران و روسیه به‌ویژه در حوزه ارتباطات ژئواکونومیک و ژئوپلیتیکی خواهد بود. محافظه‌کاری مضاعف تركمنستان مانعی برای تحقق کیفی این هدف است، اما محدودیت توان و منابع این کشور می‌تواند سطحی از تهدید را برای تهران ایجاد کند. در این چارچوب رفتارهایی همچون سفر قربانقلی بردی‌محمدف به تهران و یا تعاملات خاص تركمنستان بهترین فرصت برای تهران و مسكو جهت تقلیل سطح این تهدیدات است.

تصمیم ترکمنستان برای انتخاب بی طرفی دائمی مهم ترین اصل رفتاری این کشور بعد از استقلال بود. این بی طرفی در مدت کوتاهی توسط قدرت های بزرگ پذیرفته شد و در تاریخ ۱۲ دسامبر سال ۱۹۹۵ در مجمع عمومی سازمان ملل متحد نیز به تصویب رسید. پس از آن ترکمنستان نهایت تلاش خود را کرده تا بر اساس این اصل رفتاری سیاست خارجی خود را به ویژه با قدرت های بزرگ تنظیم کند. با این حال این بی طرفی در کشوری با جمعیت کمتر از ۵ میلیون نفر، مساحت ۴۴۸ هزار کیلومتر مربع، خلاء ژئوپلیتیکی بسیار شدید ناشی از پایین بودن تراکم جمعیت و به ویژه واقع در همسایگی افغانستان که ۷۴۴ کیلومتر مرز را با این کشور به اشتراک می گذارد یک چالش امنیتی جدی نیز محسوب می شود. این کشور تلاش کرده تا با بهره گیری از منابع غنی درآمدی ناشی از صادرات ذخایر طبیعی این نقیصه را جبران کند، اما به موازات افزایش سطح تنش و پولاریزاسیون در نظام بین الملل، این فرایند دشوار شده و با چالش های جدی مواجه شده است. بازه پس از ۱۱ سپتامبر نخستین چالش ترکمنستان در این زمینه بود و اکنون به نظر می رسد جنگ اوکراین شرایط مشابهی را برای این کشور پدید آورده است. عدم برخورداری از منابع کافی برای حفظ بی طرفی در مقابل قدرت های بزرگ مشخصه کلیدی این چالش بوده است. در بازه کنونی به نظر می رسد ایالات متحده آمریکا مجدداً تلاش هایی را برای تحمیل تفاسیر موسع تر نسبت به بی طرفی به ترکمنستان به کار بسته است که می تواند پیامدهای جدی برای جمهوری اسلامی ایران داشته باشد.

پیش زمینه همکاری امنیتی - دفاعی ترکمنستان و آمریکا

در حمله آمریکا و ائتلاف بین المللی به افغانستان کشورهای آسیای مرکزی نقش مهمی را ایفا کردند. دو جمهوری ازبکستان و قرقیزستان در ماناس و خان آباد میزبان دو پایگاه هوایی آمریکا بودند که عملیات پشتیبانی نیروهای آمریکایی و ناتو در افغانستان را بر عهده داشتند. با وقوع تحولات اندیجان در سال ۲۰۰۵ و تشدید اختلافات بین تاشکند و واشنگتن، نیروهای نظامی آمریکا از پایگاه خان آباد اخراج شدند. این موضوع یک خلاء پشتیبانی هوایی برای نیروهای آمریکایی به وجود آورد. پس از آن نیز مقامات قرقیزستان درخواست های مشابهی را برای تخلیه پایگاه هوایی ماناس توسط نیروهای آمریکایی مطرح کردند. در این دوره برخی مقامات نظامی پنتاگون مذاکراتی را با عشق آباد برای میزبانی احتمالی حضور نظامی آمریکا برگزار کردند! بعد از آن بود که در سال ۲۰۰۹ جزئیاتی از توافق نظامی آمریکا و ترکمنستان برای پشتیبانی لجستیک از نیروهای نظامی آمریکا در افغانستان منتشر شد. به نوشته برخی منابع به نقل از وزارت دفاع آمریکا، ترکمنستان طبق این توافق اجازه سوخت گیری به هواپیماهای ترابری

نظامی را داده است و همچنین توافقات دیگری برای بازگشایی یک کریدور زمینی برای انتقال تدارکات به افغانستان منعقد شده است. به گفته مارک رایت، سخنگوی وقت وزارت دفاع آمریکا، تنها یک تیم کوچک فنی از نیروی هوایی آمریکا اجازه استقرار در فرودگاه عشق آباد را یافته بودند.^۲ در کنار این حواشی موضوع استفاده احتمالی نیروهای آمریکایی از پایگاه هوایی ماری-۲ در ترکمنستان نیز مطرح شد که هیچ موضع گیری رسمی از سوی دو کشور را در بر نداشت. این پایگاه در فاصله نزدیک به فرودگاه ماری در جنوب شرقی ترکمنستان قرار داشته و بر اساس تصاویر هوایی موجود، شماری از هواپیماهای نظامی ترکمنستان در آن مستقر هستند. احتمال استقرار مخفیانه پهپادهای آمریکایی گمانه زنی هایی است که در بازه بعد از ۲۰۱۲ مطرح شد.

روندهای جدید

رویکردهای رفتاری ایالات متحده آمریکا در طول سال های اخیر علاقه مضاعف این کشور به حضور نظامی و توسعه تعاملات دفاعی-امنیتی با ترکمنستان را نشان می دهد. انتصاب متیو اس کلیماو به عنوان یک فرمانده نظامی در سال ۲۰۱۹ در منصب سفیر آمریکا در عشق آباد نخستین نشانه از این رویکرد بود. او در سوابق خود فعالیت به عنوان دستیار دبیر کل ناتو را در بازه سال های ۲۰۱۲ تا ۲۰۱۵ ثبت کرده و سوابق مهمی را در اصلاحات مدیریتی و برنامه ریزی ناتو بر جای گذاشته است.^۳ این انتصاب در حالی صورت گرفت که سایر سفرای آمریکا در عشق آباد عموماً دارای سوابقی در حوزه کشاورزی و اقتصاد بودند. در عین حال هم زمان با خروج نیروهای نظامی آمریکا و ائتلاف بین المللی از افغانستان، ترکمنستان یکی از گزینه های بالقوه برای استقرار نظامی آمریکا بود. در این دوره تاجیکستان و ازبکستان اولویت های آمریکا برای استقرار نظامی بودند^۴ و ترکمنستان به دلیل ملاحظات بی طرفی گزینه ضعیف تری محسوب می شد. ماهیت محرمانه و بسته هر گونه تعاملات نظامی و امنیتی این کشور همچنان گمانه زنی ها از هر نوع همکاری با آمریکا را حفظ کرده است.

در طول دو ماه اخیر مجدداً این گمانه زنی ها شدت گرفته است. اواخر ماه آوریل ژنرال کوریلایا، فرمانده سنتکام یک بازدید رسمی از عشق آباد با موضوع رسمی «تقویت مشارکت امنیتی آمریکا و ترکمنستان» داشت. کوریلایا در این سفر با معاون وزیر خارجه، وزیر دفاع و رئیس ستاد کل ارتش ترکمنستان دیدار و گفت و گو کرد. مذاکره در خصوص برنامه مشارکت نیروهای مسلح ترکمنستان و گارد ملی مونتانا و تقویت همکاری ها در حوزه آموزشی گفت و گو کردند.^۵ به نوشته منابع روس در جلسه استماع سنای آمریکا نیز پیرامون جنگ اوکراین و روسیه بر نقش ویژه ترکمنستان به عنوان کشوری با قرارداد طولانی مدت گاز با چین، همسایه ایران و موقعیت جغرافیایی مطلوب در

کریدور شمال-جنوب گفت‌وگو کردند.^۶ پرحاشیه‌ترین خبر که البته همچنان به طور رسمی تأیید یا رد نشده است، خبر برخی رسانه‌های اوکراینی در خصوص سفر برد کوپر، از ژنرال‌های نیروی دریایی آمریکا به ترکمنستان است. در این منابع ذکر شد که گفت‌وگو در خصوص توسعه همکاری‌های امنیتی در حوزه دریایی از جمله محورهای این بازدید بوده است. برخی منابع هدف این سفر را رهگیری محموله‌های تسلیحاتی ارسالی از ایران به روسیه از طریق دریای خزر عنوان کردند.^۷

محركه‌ها و پیامدها

یک مثلث سه‌گانه تهدید شامل ایران، روسیه و افغانستان محرك اصلی تمایل شدید آمریکا برای توسعه تعاملات امنیتی-دفاعی با ترکمنستان است. افغانستان بستر و محرك اصلی این تعاملات است. در افغانستان آمریکا به طور محسوسی نیازمند دسترسی میدانی نیابتی از طریق کشورهای همسایه است. انعقاد توافقات تبادل اطلاعات برای استفاده از نیروهای اطلاعاتی میدانی کشورهای آسیای مرکزی انگیزه کلیدی این تعاملات محسوب می‌شود. برخلاف سایر کشورها، آمریکا علاقه‌ای برای صرف هزینه مادی جهت دریافت این منابع اطلاعاتی را ندارد و در تلاش است تا از طریق مکانیزم‌های سیاسی-امنیتی به آن دست یابد. از این رو توسعه تعاملات و تعهدات متقابل امنیتی را در دستور کار قرار داده است. بزرگ‌نمایی تهدید روسیه و نفوذ چین در منطقه و استفاده از کارت موازنه نیز در این زمینه به آمریکا یاری رسانده است. در عین حال به نظر می‌رسد با عدم موافقت ترکمنستان در خصوص هرگونه بروز و ظهور نظامی-دفاعی آمریکا در این کشور، واشنگتن بر توافقات خاص و زمینه‌محور امنیتی متمرکز شده است. رویکردی که پیش‌تر نیز در سال ۲۰۰۹ توانست به آن دست یافته و سطحی از حضور و استقرار نظامی را محقق سازد. بسته بودن ترکمنستان و عدم اطلاع دقیق کشورهای هم‌چون ایران، روسیه و چین از این استقرار نظامی به دلیل شرایط خاص و بسته کشور میزبان، زمینه را برای بازی با کارت واکنش‌ها توسط واشنگتن فراهم می‌آورد.

در حال حاضر تمرکز بر عملیات «نظارت و مراقبت» در افغانستان حوزه‌ای است که ممکن است آمریکا به عنوان زمینه کلیدی این توافقات بر آن تأکید داشته باشد. این رویکرد صرفاً بر جمع‌آوری متمرکز است و به نظر نمی‌رسد همچون رویکرد آمریکا در تاجیکستان بر گزینه‌های بالقوه‌ای همچون ایجاد بی‌ثباتی متمرکز باشد. در عین حال باید توجه داشت که این رویکرد ظاهراً در قبال افغانستان خواهد بود و در عمل بخش‌هایی از مسائل مربوط به ایران و روسیه را نیز در بر می‌گیرد. به طور ویژه آمریکا بر مبادلات دریایی و ریلی ایران و روسیه چه در حوزه نظامی و چه تجاری متمرکز شده و به دنبال راهکارهای تضعیف این ارتباطات می‌باشد. در حوزه نظامی رهگیری محموله‌های

احتمالی تسلیحات و در حوزه تجاری ناقص کردن پازل ژئواکونومیک منطقه‌ای مد نظر آمریکا خواهد بود. با این وجود ترکمنستان سطح بسیار بالایی از عملگرایی را در این مناسبات مد نظر قرار داده و طبیعتاً با سختگیری مضاعفی چنین اقداماتی را از سوی آمریکا کنترل و مهار خواهد کرد. کنش‌های رفتاری همچون سفر قربانقلی بردی محمداف به تهران و تقویت برخی تعاملات خاص با مسکو نیز در همین راستا قابل ارزیابی است که می‌بایست به طور جدی پلن‌های رفتاری بر اساس آن تنظیم شود.

¹ Eurasianet, 2009/3/29, "Uzbekistan: US Officials Negotiating a Return to Uzbek Military Air Base - Source", <https://eurasianet.org/uzbekistan-us-officials-negotiating-a-return-to-uzbek-military-air-base-source>.

² Foreign Policy, 2009/7/14, "U.S. military operating in Turkmenistan", <https://foreignpolicy.com/2009/07/14/u-s-military-operating-in-turkmenistan/>.

³ U.S. Embassy in Turkmenistan, No date, "Ambassador Matthew S. Klimow", <https://tm.usembassy.gov/our-relationship/our-ambassador/>.

⁴ RFERL, 2021/4/23, "Will Central Asia Host U.S. Military Forces Once Again?", <https://www.rferl.org/a/u-s-military-bases-in-central-asia-part-two-31219781.html>.

⁵ КАСПИЙСКИЙ ВЕСТНИК, 2023/5/3, "Туркменистан и США обсудили сотрудничество в политической сфере и вопросах безопасности", <http://casp-geo.ru/turkmenistan-i-ssha-obsudili-sotrudnichestvo-v-politicheskoi-sfere-i-voprosah-bezopasnosti/>.

⁶ Stan Radar, 2023/5/10, "США усиливают давление на Туркменистан. Реакция Ашхабада до конца непонятна", <https://stanradar.com/news/full/52342-ssha-usilivajut-davlenie-na-turkmenistan-reaktsija-ashhabada-do-kontsa-neponjatna.html>.

⁷ Украинская правда, 2023/4/24, "Иран за полгода переправил России кораблями 300 тысяч артснарядов и миллион боеприпасов", <https://www.pravda.com.ua/rus/news/2023/04/24/7399210/>.